

УДК 347.477

Бабич Ірина Григорівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВА НА ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ

Перетворення у соціальному, політичному та економічному житті України зумовили необхідність змін у системі правових пріоритетів статусу особистості, а також правах на гідність, честь та ділову репутацію. Конституція України визнає людину, її життя, честь і гідність вищою соціальною цінністю. Інші права розташовані за ієрархією на рівень нижче. Таке правове регулювання правового статусу людини відповідає міжнародним стандартам та зумовлює її галузеве регулювання у національному законодавстві на галузевому рівні.

Розташовуючи книгу «Особисті немайнові права» другою, одразу після загальних положень, законодавець підкреслює намір гармонізувати національне цивільне законодавство із міжнародними стандартами.

Постановка проблеми. Українське законодавство містить правила про межі реалізації та захисту цивільних прав. Ця конструкція базується на декількох принципах, основне місце серед яких займає вимога того, що суб'єктивні цивільні права, відповідно до ст. 509 п.3 Цивільного кодексу України, мають набуватись, здійснюватись, захищатись та припинятись із додержанням принципів добросовісності, розумності і справедливості. Межі і зміст принципу добросовісності потребують визначення, розуміння його змісту, того, як він відображається у відносинах, що імперативно не встановлені законодавцем. Право на честь і гідність – це явище, що тісно пов'язане із особою і має значний моральний зміст, але вписане у цивільно-правове поле.

Стан дослідження теми. Окремі сторони й аспекти добросовісності та принципів цивільного права були предметом наукових пошуків С.С. Алексєєва, З.А. Бербешкіної, О.Б. Венгерова, М.М. Вопленка, К.С. Гаджієва, Л.Г. Грінбер-

га, Г.І. Григорьєва, О.І. Екімова, Д.О. Керімова, В.Н. Кудрявцева, В.С. Нерсесянца, І.Б. Новицький, Р.З. Лівшица, О.О. Лукашевої, Г.В. Мальцева, О.В. Сурілова, Р.О. Халфіної, Є.О. Харитонової, О.І. Харитонова, С.Л. Явича та інших вчених.

Питання категорії честь і гідність цікавили дослідників із стародавніх часів. У Законах XII таблиць містилися норми, що регулювали «приватні делікти». Найбільш важливою серед них є *injuria*, тобто правопорушення, пов'язане із особистою образою [1; с. 207]. В епоху Відродження детальніше розглядали категорію честі і гідності Піко делла Мірандоли, Лоренцо Валли, Еразм Роттердамський. У Середньовіччі – Артур Шопенгауер. Загалом дослідження теми честі і гідності займалися і філософи (К. Маркс), а також правознавці (Й.О. Покровський). На сучасному етапі розглядають честь і гідність у зв'язку зі значними перетвореннями у цивільному законодавстві, через які велику увагу приділяють правам людини.

Але, незважаючи на велику актуальність даних питань, зв'язок доброї совісті, моральних норм, а також честі і гідності, досліджується мало.

Метою статті є визначення категорій «честь», «гідність», «принцип добросовісності» та їх взаємозв'язку у сучасному цивільному законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. Цивільний кодекс України відрізняється від цивільного законодавства УРСР та СРСР широким застосуванням понять «добросовісність» та «розумність», чого не можна сказати про поняття «справедливість». У Цивільному кодексі УРСР 1963 р. йшлося тільки про добросовісного набувача та власника.

Незважаючи на часте вживання цих понять в цивільному законодавстві, визначення їх у законі немає.

Принцип добросовісності є загальнотеоретичним, але посідає особливе місце в системі регулюючих зобов'язальних відносин.

Добросовісність можна визначити як прагнення сумлінно захистити цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків.

Г.А. Гаджалієв визначає принцип добросовісності як метод, який дозволяє забезпечити гармонію, баланс приватних та суспільних інтересів [2; с. 58].

З цієї позиції добросовісність є відбитком потреби суспільних інтересів в гармонізації господарських правовідносин. Основним методом галузі цивільного права є метод диспозитивності, що гарантує учасникам господарських відносин вільне і рівне волевиявлення їх намірів під час укладання і створення правил поведінки. А отже, добросовісність можна розуміти як метод, за яким потім розвиваються встановлені учасниками відносини.

Принцип добросовісності застосовується не тільки як регулятор відносин, він також є критерієм оцінки відповідності позитивному праву встановлених учасниками правових норм. Цей принцип є і методом забезпечення гармонії приватних та публічних інтересів, і водночас об'єктивним мірилом – критерієм для прийняття рішень суддями. Добросовісність як об'єктивне мірило – це ідеальні бажані правовідносини, в рамках яких їх учасники як «добрі господарі», відомі ще римському праву, додержуються такої поведінки, яка розходиться із соціальним ідеалом [2; с. 187].

Стосовно ж поняття «честь», вчені трактують його по-різному, зокрема є такі його визначення:

– відображення якостей особи в суспільній свідомості, яке супроводжується позитивною оцінкою суспільства [3; 11];

– сукупність вищих загальноновизнаних моральних принципів, якими керується людина у своїй суспільній і особистій поведінці;

– соціальне відображення особистості [4; с. 6];

– оціночне судження про цю людину та її соціальну цінність;

– позитивна громадська думка про моральні якості конкретної особи (репутація, реноме) [5; с. 33]

– суспільна оцінка соціальних, моральних і духовних якостей особи [6; с. 199].

Визначити гідність можна як найвищу соціальну цінність людини, яка з об'єктивної точки зору відображає значення людини для суспільства, з огляду на її моральні, духовні, фізичні (природні) якості, значення індивіда як людини, незалежно від належності до тієї чи іншої соціальної групи.

З суб'єктивної точки зору, гідність – це особистісна оцінка особою моральних, духовних, фізичних (природних) якостей незалежно від соціальної належності до тієї чи іншої соціальної групи і свого місця у суспільстві.

Тобто, розуміючи гідність як особисте немайнове благо, слід характеризувати її також як природну, культурну категорію, яка має суспільне значення, що відбивається на особливостях режиму їх використання та охорони.

Право на недоторканість гідності та честі полягає в забороні здійснювати будь-які дії, якими можуть бути порушені дані особисті немайнові права. Найчастіше честь та гідність можуть порушуватись шляхом поширення недостовірної інформації. Це може здійснюватися усно, письмово, за допомогою творів мистецтва, за допомогою міміки, жестів, за допомогою ЗМІ тощо. Головним критерієм порушення є те, що подібна інформація стосується певної особи, викладена недостовірно та порушує особисті немайнові права. Варто зазначити також, що через поняття інформації визначається честь, гідність та ділова репутація.

Гідність – це особисте немайнове право, яке є інформацією про цінність кожної особи, визнану у суспільстві.

Ділова репутація – це інформація, яка складається зі знань про досягнення тієї або іншої особи, про так зване «моральне обличчя», ділових якостей фізичної особи і частіше за все пов'язані з добрим ім'ям фізичної або юридичної особи.

Таким чином, виникнення відносин щодо захисту гідності та ділової репутації можливе за наявності наступних фактів: 1) інформація, яка поширена; 2) інформація, яка порочить гідність і честь, ділову репутацію особи чи завдає шкоди її інтересам; 3) інформація недостовірна, тобто така, яка не відповідає дійсності чи викладена неправдиво.

Важливим здається при розгляді цього питання визначити поняття «негативна» інформація. Негативна інформація, що поширюється про особу, автоматично отримує статус недостовірної, до моменту, коли особа, яка поширила цю інформацію, не доведе її достовірність.

«Поширення недостовірної інформації» або «поширення відомостей», які порочать фізичну особу, є першою умовою, яка згадується у законодавстві і у дослідженнях у разі захисту честі, гідності та ділової репутації. Відповідач у цивільній справі повинен довести, відповідно до постанови Пленума Верховного Суду №7 від 28.09.90 «Про

застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян і організацій», що поширені ним відомості відповідають дійсності, а на позивача покладається обов'язок довести лише факт поширення відомостей, які його порочать, особою, до якої пред'явлено позов. Також ця норма закріплена у ч. 1 ст. 277 ЦК України, в якій закріплено право фізичної особи, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, на відповідь, а також спростування такої інформації.

Ст. 32 Конституції України гарантує кожному захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

На думку більшості авторів, сутність права на честь і гідність полягає в праві кожного громадянина на недоторканість його честі і гідності та у можливості вимагати від усіх інших фізичних та юридичних осіб утримання від порушення цього права [7; с. 63]. Це можна пояснити тим, що сутність суб'єктивного права розуміється через володіння цими цінностями, а не на їх повагу, що регулюється іншим чином і має інше значення. Право на повагу честі і гідності представляє собою не просто наявність у суб'єкта певних цінностей, які притаманні людині із народження, а йдеться про можливе визнання цих якостей з боку суспільства, а також держави. На це вказує характер цінностей. М.Н. Марченко зазначає: «... надто одностороннім судженням, котре ще побутує серед філософів і юристів, про зміст і обсяг категорії гідності, сутність якої <...> зводиться до характеристики суб'єктивної її сторони, що лежать поза сферою правової регламентації» [8; с. 336]. Що ж до її об'єктивної сторони, яка проявляється в соціальній діяльності, поведінці суб'єкта права, то вона, на думку цього автора, «залишається в тіні й не ураховувалася в психологічному механізмі правоохоронного, правотворчого процесів» [8; с. 336].

Право на повагу чесності та честі можна визначити як забезпечену законом можливість фізичної особи користуватися своєю гідністю та честю з власної волі незалежно від інших осіб, узгоджуючи свою поведінку з уявленнями, що існують у суспільстві щодо цих цінностей, отримувати оцінку своїх якостей як особистості, та вимагати від будь-кого визнання цих цінностей.

Реалізацію, здійснення прав людини можна визначити як практичне використання нею можливостей, відображених її відповідними правами [9; с. 18].

Здійснення суб'єктивного права у цивілістиці визначається як реалізація його змісту для задоволення інтересу правоможної особи [10; с. 18]. Реалізація честі і гідності здійснюється шляхом пред'явлення особою певних претензій, та визнання їх суспільством.

Зміст будь-якого суб'єктивного права складається із: 1) правоможності на власні дії (правовиконання); 2) правоможність на чужі дії, тобто можливість вимагати від інших осіб виконання покладених на них обов'язків; 3) правоможність захистити своє право, звернутися за захистом до держави у разі порушення суб'єктивного права з боку правозобов'язаної особи.

Правоможності на власні дії, коли йдеться про гідність та ділову репутацію, слід розуміти як повноваження щодо володіння, користування та зміни честі, гідності та ділової репутації. Володіння означає можливість фактичного володіння честю, гідністю та діловою репутацією самостійно, без звернення до інших осіб. Користування означає можливість використовувати уявлення про себе, які склалися у думці суспільства. Зміна змісту реалізується шляхом укладення різноманітних угод щодо формування іміджу.

Володіння цінностями, що впливають із права на гідність та ділову репутацію, виникає з моменту народження та потребує юридичного закріплення з конкретним визначеним носієм. В іншому разі не можна використовувати інформацію, що порочить цю особу.

Право використання – це право на власні дії, право користуватися соціальними благами для оцінки якостей як особистості з боку оточуючих. Зміст цих дій може змінюватись залежно від поведінки самого суб'єкта.

У цивільно-правовій науці зазначається, що існують окремі загальні межі здійснення цивільних прав. Окремі межі характеризуються тим, що вони адресовані конкретним цивільним правам і передбачені в спеціальних статтях законодавства або в угодах. Загальні межі здійснення суб'єктивних цивільних прав характеризується тим, що належать до всіх суб'єктивних прав і передбачаються в нормах-принципах [11; с. 18].

Відповідно до ч. 1 ст. 12 ЦК України особа здійснює своє цивільне право вільно, на власний розсуд. Що відповідає ст. ч. 1 ст. 64 Конституції України, в якій вказано, що конституційні права й

свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. У ч. 2 цієї ж статті вказується на можливість окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану з зазначення строку дії цих обмежень. І тут, під час переліку низки прав і свобод, які не можуть бути обмежені, особливо підкреслено право на повагу гідності людини, закріплене ст. 28 Конституції України.

Відповідно до ч. 4 ст. 13 ЦК України: «при здійсненні цивільних прав особа має додержуватися моральних засад суспільства». Це вказує на велике значення моралі в ході здійснення цивільних прав і водночас ставить на порядок денний питання про її співвідношення з правом. Всі правові норми підлягають моральній оцінці, але не всі відносини, які врегульовані нормами моралі регулюються правом. Особливо це актуально для

цивільно-правового регулювання суб'єктивного права на повагу гідності й честі особи. Крім того, слід зазначити, що поняття «гідність» та «честь» не визначені в нормах законодавства, а розроблені у науковій літературі на основі етичних категорій.

Висновки. Таким чином, здійснення права на честь і гідність можна охарактеризувати наступним чином:

1) зміст суб'єктивного права на гідність і ділову репутацію складається із кількох правоможностей (володіння, користування, розпорядження);

2) здійснюється особою самостійно, незалежно від волі інших осіб;

3) право на честь і гідність охороняється Конституцією України, як найвища соціальна цінність і не може бути обмежена

4) має відбуватися у межах визначених у нормах-принципах – добросовісності, розумності, справедливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Підпригора О.А. Основи римського приватного права. К.: Вища школа, 1995. С. 207
2. Гаджиев Г.А. Конституционные принципы добросовестности // государство и право 2002. № 7. С. 58.
3. Эрделевский А. Диффамация. Законность. 1998. № 12. С. 11
4. Домбровский І.П. Честь, гідність, ділова репутація. Духовні складові особи чи юридична зброя. Юридичний вісник України. 2000. № 20(256). 18–24 травня. С. 6.
5. Гражданский кодекс Российской Федерации. Ч. I. Официальное издание. М.: Юрид. лит., 1995. С. 33
6. Гражданское право Украины: В 2-х частях. Часть 1 / Пушкин А.А., Самойленко В.М., Шишка Р.Б. и др. Х.: Основа, 1996. С. 199
7. Мережко А.Л. Iex mercatoria. Теория и принципы транснационального торгового права. К.: Таксон. 1999. С. 187.
8. Лесняк В.В. Защита чести, достоинства и деловой репутации в гражданском законодательстве России. Юрист. 1999. № 1. С. 63
9. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. Т. 1. Теория государства. М.: Зерцало, 1998. С. 336
10. Панкевич І.М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти): Автореф. дис... канд. юрид. наук. Львів, 2000. С. 18.
11. Малеина М.Н. Содержание и осуществление личных неимущественных прав граждан: проблемы теории и законодательства Государство и право. 2000. № 2. С. 18

Бабич Ирина Григорівна

ДОБРОСОВІСНІСТЬ І ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ЧЕШТЬ І ГІДНІСТЬ

У статті розглядається зв'язок принципу добросовісності із правом на честь і гідність. Добросовісність розглядається як системний принцип цивільного права України. Розглядається роль моралі у визначенні категорій честь і гідність. Дається визначення права на честь і гідність, його суб'єктивний зміст. Робиться висновок про необхідність врахування принципу добросовісності при здійсненні права на честь і гідність.

Ключові слова: принципи права, добросовісність, честь, гідність.

Бабич Ирина Григорьевна

ДОБРОСОВЕСТНОСТЬ И ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПРАВА НА ЧЕШТЬ И ДОСТОИНСТВО

В статье рассматривается связь принципа добросовестности с правом на честь и достоинство. Добросовестность рассматривается как системный принцип гражданского права Украины. Рассматривается роль морали в определении категорий честь и достоинство. Дается определение права на честь и достоинство, его субъективный смысл. Делается вывод о необходимости учета принципа добросовестности при осуществлении права на честь и достоинство.

Ключевые слова: принципы права, добросовестность, честь, достоинство.

Babich Irina Grigorievna

SIGNIFICANCE OF GOOD FAITH PRINCIPLE IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO HONOUR AND DIGNITY

The article deals with the principle of good faith with the right to honor and dignity.

In accordance with Part 4 of Art. 13 of the Civil Code of Ukraine: “in the exercise of civil rights, a person must observe the moral principles of society”. This points to the great importance of morality in the exercise of civil rights and, at the same time, places on the agenda the question of its relationship with the law. All legal norms are subject to a moral assessment, but not all relationships regulated by the rules of morality are regulated by law. This is especially true for the civil law regulation of the subjective right to respect the dignity and honor of the individual. In addition, it should be noted that the concept of “dignity” and “honor” are not defined in the norms of the law, but developed in the scientific literature on the basis of ethical categories.

Conclusions Thus, the exercise of the right to honor and dignity can be characterized as follows:

- 1) the content of the subjective right to dignity and business reputation consists of several rights (possession, use, disposal);
- 2) carried out by a person independently, regardless of the will of other persons;
- 3) the right to honor and dignity is protected by the Constitution of Ukraine as the highest social value and cannot be limited;
- 4) should take place within the limits defined in the norms-principles – good faith, reasonableness, and justice.

Integrity can be defined as the desire to conscientiously protect civil rights and ensure the fulfillment of civil obligations.

Business is a reflection of the needs of the public interest in harmonizing economic relations.

The principle of conscientiousness is used not only as a regulator of relations, it is also a criterion for assessing compliance with the positive law established by the parties legal norms.

Without the existence of the principles of natural law it would be impossible to apply sanctions for breach of contract, one of the obligatory grounds for the recognition of abuse of the right is violation of the principle of good faith.

Integrity is seen as a systemic principle of civil law in Ukraine. The role of morality in defining the categories of honor and dignity is considered. The definition of the right to honor and dignity, its subjective content is given. The conclusion is made on the need to take into account the principle of good faith in the exercise of the right to honor and dignity.

Key words: principles of law, conscientiousness, honor, dignity.